

Buhûrizâde Mustafa İTRÎ Efendi

Klasik Türk Musikisi'nin en büyük bestekârı...

Itrî

BUHÜRİ-ZÂDE Mustafa Itrî Efendi, 1640 yıllarına doğru İstanbul'da Mevlânekapısı'nda doğdu. Mükemmel bir tahsil gördü. Yenikapı Mevlevihânesi'ne devam ederek Türk din musikisini öğrendi. Zenci Ahmed Efendi'den edebiyat ve hattatlık, büyük bestekâr Hâfız Post'tan musiki dersleri aldı. Genç yaşta istidadiyle ilgi çekti. Bestekâr, şair ve büyük bir kumandan olan Kırım Hanı I. Selim Giray tarafından himaye gördü. Sonra devrin hükümdarı IV. Sultan Mehmed'e kapılandı. Onun nedîmi ve hânendesı oldu. Topkapı Sarayı'ndaki Enderûn üniversitesinde de musiki dersleri veriyordu. 50 yaşına gelmeden Saray'dan ayrıldı. Kendi isteği üzerine, devrinin en kârlı işlerinden biri olan esirciler kâhyalığine getirildi. Hayatının geri kalan kısmını bu görevde geçirdi. 1712 yılı ocak ayında III. Ahmed devrinde, aşağı yukarı 72 yaşında öldü. Edirnekapısı'na gömüldü.

Itrî, bestekâr, hânende, neyzen, dîvan sahibi şair ve tâlik yazıda önemli bir hattattır.

Mevlevî tarikatine girmişti. Bestekârımızın asıl adı «Mustafa»dır. «Itrî», şiirlerinde kullandığı mahlas, yani takma isim olup, bu şekilde ün kazanmıştır. Özel zevkleri arasında çiçekçilik ve meyvecilik olduğunu da biliyoruz. Hattâ «Mustafabey armudu» diye bir çeşit armut yetiştirdiği rivayet edilir.

Itrî, her çeşitte 1.000'den fazla eser bestelemiştir. Bestelerinin güftelerinden bazılarını da kendi yazmıştır. Klasik formda büyük eserlerinin yanında hafif şarkı ve türküler de yapmış, fakat küçük formdaki hiçbir eseri zamanımıza kadar gelmemiştir. Son araştırmalara göre bugün notaları elimizde bulunan eserlerinin sayısı kırkı bulunmaktadır. Bunlardan 8'i dinî parçalardır. Hemen bütün İslâm dünyasında yüzyıllardan beri okunan Irak ma-

kamındaki Kurban Bayramı Tekbiri, Segâh Salât-ı Ümmiye, Dilkeş-Hâverân Gece Salâsı, «Cami Musikisi» denen bölümün en ünlü eserleridir. Tasavvuf musikisinde de güftesi Mevlânâ'ya ait olan Rast Nâat, Rast Tevşih, Nühüft Tevşih, Nühüft Durak, Mâye Cuma Salâtı, nihayet Segâh Mevlevî Âyini, Itrî'nin elimizdeki eserleri arasında yer alır.

Dindışı musikiden elimizde bulunan 32 eserinin 4'ü saz eseri, 28'i güfteli eserlerdir. Saz eserleri, Bayatî, Rehâvî ve Nühüft makamlarından birer peşrev'le, bir Nühüft saz semâisi'nden ibarettir. Güfteli parçaları 2'si Kâr, 13'ü Beste, 13'ü Semâî'dir.

Nevâ makaamındaki Kâr, Itrî'nin dindışı eserlerinin en ünlüsü, en güzeli ve en uzunudur. Klasik Türk Musikisi'nin büyük şâhserlerinden olan bu eser, Nîm Sakıyl usûlüyle başlar. Fakat birçok usul ve makam dolaşır ve değiştirir.

**Gülbün-i iyş midemed, sâkı-i gül-'izâr kû?
Bâd-ı bahâr mivezed, bâde-i hoş-güvâr kû?**

diye başlayan Farsça güftesi, Şirazlı Hâfız'ın en güzel gazellerinden birinden alınmıştır. «İşretin gül fidanı yeşerip yetişmekte, gül yanaklı sâkıy hani? Bahar yeli esmekte, lezzetli, zevk veren şarap nerede?» mânâsındadır.

Yahyâ Kemal, 1940'ta yazdığı «Itrî» adındaki pek güzel poeminde, büyük bestekârı çok kudretli mısra'larla terennüm etmiştir:

**Büyük Itrî'ye eskiler derler
Bizim öz mûsikimizin piri
O kadar halkı sevkedip yer yer
O şafak vaktinin cihangiri
Nice bayramların sabâh erken
Göğü top sesleriyle gürlerken
Söylemiş saltanatlı Tekbîr'i**

TÜRK BESTECİLERİ ANSİKLOPEDİSİ

- Büyük bestekâr senelerce esirciler kâhyalığında bulunmuştu
- Çiçekçiliğe ve meyvacılığa meraklı idi. «Musta-bey» armudunu ilk defa onun yetiştirdiği söylenir

Tâ Budin'den, Irâk'a Mısır'a kadar
Fethedilmiş uzak diyarlardan
Vatan üstünde hür esen rüzgâr
Ses götürmüş bütün baharlardan
O dehâ öyle toplamış ki bizi
Yediyüz yıl süren hikâyemizi
Dinlemiş, ihtiyar çınarlardan

Mûsikıysinde bir taraftan dîn
Bir taraftan bütün hayât akmış
Her taraftan Boğaz, o şehriyân
Mâvî Tunca'yla gür Fırât akmış
Nice seslerle gök ve yerlerimiz
Hüznümüz şevkimiz zaferlerimiz
Bize benzer, o kâlnât akmış

Çok zaman dinledim Nevâ Kâr'ı
Bir terennüm ki hem geniş hem şûh
Dağılırken Nevâ'nın esrârı
Başlıyor Şark ufuklarında vuzûh
Mest olup sözlerinde her heceden
Yola düşmüş birer birer geceden
Yürüyor fecre elli milyon rûh

Kıskanıp gizlemiş kazâ ve kader
Belki binden ziyâde bestesini
Bize mirâsı kaldı yirmi eser
Nâ't'dır, en mehibi en derini
Vâkı'â ney kudüm gelince dile
Hızlanan Mevlevî semâ'ıyla
Yedi kat, arşa çıkmış Âyin'i

O ki bir ihtişamlı dünyâya
Ses ve tel kudretiyle hâkimdi
Â'detâ benzliyor mu'ammâya
Ulemâmız da bilmiyor kimdi
O eserler bugün define midir
Ebediyette bir hazîne midir
Bir bilen var mı nereder şimdi

Öyle bir mûsikiyi örten ölüm
Bir teselli bırakmaz insanda
Muhtemel görmüyor henüz gönlüm
Çok sa'atler geçince hicranda
Düşülür bir hayâle zevk alınır
Belki hâlâ o besteler çalınır
Gemiler geçmiyen bir ummanda

İTRİ'DEN GÜFTELER

SEGÂH YÜRÜK SEMÂİ

Tûti-i mû'cize-güyem ne desem lâf değil
Çerh ilê söylesemem, âyinesi sâf değil
«Ehl-i dildir» diyemem sinesi sâf olmayana
Ehl-i dil birbirini bilmemek insâf değil

HİSÂR BESTE

Câm lâ'lindir senin, âyine rûy-i enverin
Âdı var câm-i Cem'in, âyine-i İskender'in
Nüş eden lâ'l-i lebin, ölmekden aslaa gam
yemez
Kim humâri olmaz ey sâkıy şarâb-i kevserin

HİSÂR AKSAK SEMÂİ

Dil-i pür-ıztırâbım mevce-i seylâbdır sensiz
Dü çeşm-i hun-feşânım halka-i girdâbdır
sensiz
Metâ'-i zindegi bâr oldu düş-i câna hicrinle
Dil-i şûride-hâlim şöyle ki bi-tâbdır sensiz

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No KB.5709

TÜRK BESTECİLERİ ANSİKLOPEDİSİ

Sûz-i Dil makamının
ölümsüz bestekârı

TANBÛRÎ
ALİ EFENDİ

TÜRK BESTECİLERİ ANSİKLOPEDİSİ

TANBÜRÎ Ali Efendi, kuvvetli bir rivayete göre, 1836 yılında Midilli adasında, Midilli şehrinde doğdu. Hâfız Bekir Efendi'nin oğludur. Aile, 7-8 kuşaktan beri hâfızlarla doluydu. Ali Efendi de bu gelenek içinde hıfza başladı ve çocuk yaşında hâfız oldu. Midilli'de biraz öğrenim gördükten sonra, pek genç yaşta İstanbul'a geldi. Medresede okudu. Sultan Aziz tahta geçince, 1862'ye doğru, imtihanla Saray'a müezzin olarak girdi. Zamanla yükselerek padişahın ikinci imamlığına kadar çıktı. 1885'te, 23 yıl kadar hizmet gördüğü Saray'dan ayrıldı. İzmir'e gelerek bu şehirde yerleşti. Bir ara Manisa'da da oturdu. Hayatının son 17 yılını böylece geçirdi. 1902'de 66 yaşında İzmir'de öldü ve Karşıyaka mezarlığına gömüldü.

Ali Efendi, musikiyi daha ziyade Latif Ağa ile Kanûnî Rızâ Efendi'den, tanbûru, Tanbûrî Küçük Osman Bey'den öğrenmişti. Sesi ve okuyuş tarzı çok güzeldi. Tanbûru da olağanüstü bir tarzda çalardı. 1929'da 59 yaşında ölen ve birkaç bestesi olan Tanbûrî Aziz Mahmud Bey, Ali Efendi'nin oğludur. Bu zat, babasının bütün eserlerini bir araya toplamışsa da, Ali Efendi'nin bu külliyesi Aksaray yangınında yandı. Ancak, bestekârlarımızın çok az eseri unutulmuş, büyük çoğunluğu, zamanımıza kadar gelmiştir. Dr. Subhi Ezgi, Ali Efendi'nin eserlerini yayına hazırlıyordu; fakat tamamlayamadı.

Ali Efendi, birçok değerli öğrenci de yetiştirmiştir. Bunların başında Tanbûrî Cemil Bey gelir. Cemil Bey, tanbûr'da olduğu kadar saz eserleri bestekârlığında da, hocasının lirik ve romantik musiki anlayışının derin tesirinde kalmıştır. Cemil Bey, Ali Efendi'nin oğlu Aziz Mahmud Bey'in, Mülkiye'den arkadaşı idi.

Ali Efendi'nin bugün elimizde 110 parça eseri vardır. Bunlardan Rast makamında ve Düyek usûlünde bir Şuğl hariç, diğerleri dindışı parçalardır. Bu arada 4 Peşrev ve 3 Saz Semâisi olmak üzere 7 de saz eseri bestelemiştir. Bunlar Evc, Muhayyer-Zirgüle, Sûz-i Dil ve Karcığâr Peşrevleri ile Evc, Muhayyer-Zirgüle ve Sûz-i Dil Saz Semâileri'dir. Karcığâr Peşrevi'nin usûlü Zencîr, diğerlerinin Devr-i Kebîr'dir. — Bunlar dışında Ali Efendi'nin 16'sı Beste, 7'si Ağır Semâî ve 7'si Yürük Semâî olmak üzere 3 parça, güfteli büyük formda eseri ile 72 Şarkı'sı vardır. — Sipîhr makamından 2 fasıl, yani 4

Beste ile 4 Semâî yapan Ali Efendi, ayrıca Evc, Nişâbûr, Muhayyer-Zirgüle ve Sûz-i Dil'den 2'şer Beste ile 2'şer Semâî bırakmıştır. — Nevres, Vâsıf, Sâdî Bey, Fuzûlî, Ziyâ Paşa gibi şairlerin güftelerini bestelemiştir. Sipîhr Hafif II. Beste'nin güftesi de Yavuz Sultan Selim'in olduğu söylenen: «Merdüm-î dîdeme bilmem ne fûsûn etdi felek» mısraı ile başlayan kıt'adır. — Ali Efendi'nin Sûz-i Dil makamındaki eserlerin hepsini bir ay içinde bestelemesi, bestekârlık dehâsı bir yana, verimli bir sanatkâr olduğunu gösterir.

XIX. yüzyıl Türk Musikisi'nin en büyük bestekârlarından biri olan Ali Efendi, geç kalmış bir klasik'tir. Klasik kaideler içinde hür bir romantizm ve coşkun bir lirizm gösteren eserleri, Sâdullah Ağa'nıninkileri andırır. Ancak form anlayışı ve musiki cümlesi bakımından birçok eserinde Ârif Bey tesiri görülür. Birçok bestekârlarımızın aksine, kadın güzelliğinden fazla, aşkın çeşitli safhalarını terennüm eder. Eserleri, sun'ilikten uzaktır. İçli bir samimilik ve çok defa ince bir hüznün taşır. Sûz-i Dil'den bestelediği parçalar, kendisine büyük ün kazandırmıştır. Bunların içinde bilhassa II. Beste, klasik ekolün, Ârif Bey'in neoklasik ekolü tesiriyle romantik bir çığıra kayan devresi için, örnek olarak gösterilebilir.

SÛZ-İ DİL NAKİŞ AKSAK SEMÂİ

Hanî yâd-i lebinlê hûn-i dil nûş etdiğim
demler
Hezâran bülbülü nâlemler hâmûş etdiğim
demler
Yanar, âteşlerê ârâm-ü sabrım yâda geldikce
Senî mest eyleyip, ey gül der-âguuş etdiğim
demler

SÛZ-İ DİL ŞARKI

Her bir bakışında neş'e buldum
Ben gözlerinin, esiri oldum
Tîr-i nigeihinle ah vuruldum
Ben gözlerinin, esiri oldum

NİHÂVEND NAKİŞ YÜRÜK SEMÂİ

Bilmezdim özüm, gamzene meftûn imişim
ben
Âfet-zede, dil-haste, ciğer-hûn imişim ben
«Sevdâ-zedesin sen» dediler, zülfüne söyle
Çeksin beni zencire ki, mecnûn imişim ben

İSMET AĞA

3 Mevlevî
Âyîni,
çok güzel
şarkılar ve
saz eserleri
besteliyen
bir
san'atkâr

İsmet Ağa

TANBÜRİ İsmet Ağa, XIX. yüzyıl beste-kârlarındandır. Enderûn'dan yetişmiş, II. Mahmud, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz devirlerinde Saray sâzendeleri ve musiki hocaları arasında yer almıştır. Padişah musahibi olmuş, 1870 yıllarına doğru İstanbul'da ölmüştür. Mevlevî olan İsmet Ağa, İsfahân ve Müsteâr ile Râhatfezâ makamlarından 3 Âyîn-i Şerîf bestelemişse de, bu eserler bugün unutulmuştur. Elimizdeki eserleri, 45 parçadan ibarettir. Bunların 2'si Peşrev, 7'si Saz Semâîsi, 32'si Şarkı, 4'ü de Râhatfezâ faslını teşkil eden Beste ve Semâîler'dir. Râhatfezâ makamını, İsmet Ağa terkib etmiştir. İsmet Ağa, devrinin iyi besstekârlarındandır.

Tanbûrî İsmet Ağa'nın daha yaşlı çağdaşı

olan bir İsmet Ağa daha vardır ki, «mıskaal» çaldığı için «Mıskaalî» diye tanınır. «Mıskaal» veya «mûsikaar», birkaç ney'in bir araya getirilip üflendiği şimdi kullanılmıyan eski bir sazdır. 1850 yıllarına doğru ölen ve Saray musikişinasları arasında bulunan bu Mıskaalî İsmet Ağa'nın eserleri, bazan Tanbûrî İsmet Ağa'ninkilerle karıştırılmıştır. Mıskaalî İsmet Ağa'nın unutulmıyan parçaları, 1 peşrev ile 2 Şarkı'dan ibarettir.

SÖZ-İ DİL ŞARKI

Üfetin geçdi efendim arası
Bir gün olur düşer elbet sırası
Söylenilmez şimdi artık orası
Bir gün olur düşer elbet sırası

Mevlevîhânelere devam eden bir Hıristiyan bestekâr

NIKOGOS AĞA

NIKOGOS (1836 - 9 Eylül 1885), İstanbul'da doğdu. Çocukluğunda Dede Efendi'den biraz musiki öğrendi. Dede'nin talebesi olan Dellâl-zâde İsmail Efendi'den ders aldı ve ilerledi. Bu arada geleceğin sadrâzamı Ahmed Vefik Paşa'dan edebiyat öğrendiği de söylenir.

Nikogos, Sultan Mecid devrinin sonlarına doğru, Dellâl-zâde'nin aracılığı ile musiki hocası olarak Enderûn'a girdi. Sultan Aziz devrinde (1861 - 1876) Enderûn'dan ayrıldı. Sadrâzam Âlî Paşa'nın yanında çalıştı. Musiki meraklılarından Dâmâd Müşir Edhem Paşa da, Nikogos'u himaye edenlerdendir. Birçok eski eseri, Nikogos'un okuyuşundan notaya aldirtarak ünlü koleksiyonuna eklemiştir.

49 yaşında ölen Nikogos, Topkapı Ermeni mezarlığına gömüldü. Bestekâr Kapril ve Sinekemânî Nişan, Nikogos'un kardeşleridir. Tanbûrî, fakat bilhassa hânende olan bestekârimız, Hıristiyan olmasına rağmen Mevlevî-hânelere'e devam eder ve Mevlevî Âyinleri okurdu. Devrinin en iyi şarkı bestekârlarındandır ve yalnız şarkı bestelemiştir. Bazı eserleri çok parlaktır. Hacı Ârif Bey, birçok çağdaşı gibi onu da gölgede bırakmıştır. 100'den fazla şarkı besteliyen Nikogos'un elimizdeki eserleri 66 parçadan ibarettir. İşte güftesi Ziyâ Paşa'nın olan Düyek usûlünde ünlü Ferahnâk Şarkı'sı:

Gel, unutduk sohbet-i mey-hâneyi
Eyle ihyâ meşreb-i rindâneyi
Mahrem etmê meclisê bigâneyi
Doldur ey sâkıy getir peymâneyi
Neş'e-yâb eyîlê dil-i virâneyi

NIKOGOS AĞA'DAN GÜFTELER

ACEM-AŞİRÂN ŞARKI

Yandı dil, aşkınla ey şûh-i şenim
Kûh-ü deşt olmakda şimdi meskenim
Hâlimê rahm etmedin, aslaa benim
Hasretinlê çâk-çâk oldû tenim

ACEM-KÜRDİ ŞARKI

Sevdi gönlüm, ey melek-simâ seni
Ben kadar var mı seven cânâ seni
İsterim her lâhzacık tenhâ seni
Kaç gün oldû görmedim zirâ seni

ACEM-AŞİRÂN ŞARKI

Ey çeşm-i âhû meh-likaa
Cürmüm nedir söylê bana
Ben, âşıkım billâh sana
Cürmüm nedir söylê bana

HİCÂZKÂR ŞARKI

Bâna hem-dem eyliyen, ey gam seni
Bir gönül, bir baht ilê çerh-i deni
Bıktıran bû candan üç şeydir beni
Bir gönül, bir baht ilê çerh-i deni

ABDİ EFENDİ

Çıraklıktan
padişah
musâhibliğine
yükselen
sanatkâr

ABDİ Efendi, 1787 yılı aralık ayında İstanbul'da doğdu. Kadı Halil Efendi'nin oğludur. 8 yaşındayken babası öldü. Kendisinden epey büyük bir ağabeyi ve kendisinden üç yaş küçük bir kız kardeşi vardı. Kapalıçarşı'da yemeni basmacılarından birinin dükkânında çalışmaya başladı. «Basmacı» diye anılması bu yüzdendir ve bazı kitaplarda «Basmacı-zâde» şeklinde geçmesi yanlıştır; çünkü babasının basmacılık san'atıyla ilgisi yoktu. 10 yıl kadar bu meslekte çıraklık etti. On sekiz yaşlarında iken bir gün Merdivenköyü'nde kılık değiştirerek şehri gezen III. Selim'le karşılaştı. Çok güzel sesiyle hükümdarın dikkatini çekti. Enderûn'a alındı ve musiki öğrenimine başladı. Başarı gösterdi. İki yıl sonra padişah müezzinleri arasına girdi. 30 yıldan fazla bu görevde kaldı. II. Mahmud'un son yıllarında Mızıkayı Hümâyûn'a öğretmen oldu. Bu görevine 5 yıl devam etti. 18 mart 1851'de 63 yaşında Kabataş'taki evinde öldü. II. Mahmud'la oğlu Sultan Mecid'in musâhibliğine kadar yükselmişti. İyi bir hâ-

nende ve tanbûrî idi. Ârif Bey'den önce gelen şarkı bestekârlarının mühimlerindedir. Zamanımıza Acem-Aşîrân, Acem-Büselik ve Uşşak makamlarından 3 Beste'si ile 10 Şarkı'sı kalmıştır. II. Sultan Mahmud'a Nûzhetîye kasrının inşası münasebetiyle sunduğu şu Mâhûr Şarkı'sı, en güzel eseri sayılabilir:

**Gülşen-i ezhâr, açdı her yana
Nûzhetîyye'dir bu kasr-î dil-küşâ
Nerededir gelsin hezâr-i hoş-nevâ
Nûzhetîyye'dir bu kasr-î dil-küşâ**

**Gordüler hep sünbül-i reyhâneler
Nev-bahâr oldü yinê kâşâneler
Selsebilinden dönen fevvâreler
Nûzhetîyye'dir bu kasr-î dil-küşâ**

**Ziynet-efzâ olduğun gördü cihân
Şevk ilê vasfın, okurlar bülbülân
Hâşim ancak söz budur söylê hemân
«Nûzhetîyye'dir bu kasr-î dil-küşâ»**